

UNIVERSALIOS SISTEMINĖS KLASIFIKACIJOS VALSTYBINĖJE BIBLIOGRAFINĖJE APSKAITOJE

OSVALDAS JANONIS

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra,
Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva

Universalios bibliotekinės klasifikacijos atsirado prieš geroką šimtmetį. Ypač vaisingas jų kūrimo laikotarpis buvo XIX a. 8-asis dešimtmetis – XX a. 1-asis dešimtmetis. 1873 metais parengta Melvilio Dewey (1857–1931) dešimtainė klasifikacija (publikuota 1876 metais), 1895–1907 metais – jos Briuselio variantas – Universalioji dešimtainė klasifikacija (UDC), 1888 metais – Otto Hartwigo (1830–1903), 1901 metais – JAV Kongreso bibliotekos ir kitos klasifikacijos. Šį procesą lėmė viešųjų, universitetų ir kitų mokslo bibliotekų poreikiai. Praėjus beveik pusei amžiaus, buvo parengta dar keletas universalių klasifikacijų: Shiyalio Ramamritos Ranganathano (1892–1972), Henrio Evelyno Blisso, sovietinė BBK ir kt. Dauguma minimų klasifikacijų buvo kurtos bibliotekų fondų sustatymui ir jų sisteminiams katalogams. Kai kurios iš jų pasirodė tinkamos ir valstybinei bibliografiniai apskaitai. Istorijoje nemažai atvejų, kai jos leidiniuose įprastą abėcėlinį bibliografinių įrašų išdėstymą pakeitė sisteminis (pavyzdžiui, Bulgarijoje 1928 metais, Prancūzijoje 1938 metais, Vokietijos Federacinėje Respublikoje 1982 metais ir t. t.). Šiam grupavimo būdui pritarė ir Tarptautinio kongreso valstybinių bibliografijų klausimais (1977 m.) dalyviai. Specialistai ne kartą atkreipė dėmesį į tai, kad einamosios valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniai turi atlikti ne tik formalią dokumentų identifikavimo funkciją, bet ir atskleisti dokumentų srauto turinį¹. Tačiau ir esant abėcėliniam įrašų išdėstymui (nedidelių angliškai kalbančių šalių bibliografai einamosios valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniuose pirmenybę teikia abėcėliniam išdėstymui) dokumentai yra indeksuojami. Neretai šiuo atveju rengiamos sisteminės leidinių dalys arba pagalbinės sisteminės rodyklės.

Universalios sisteminės klasifikacijos šiandien geriausiai atitinka bibliografinės apskaitos specifiką ir poreikius. Jos centrai daug dėmesio skiria dokumentų klasifikavimui, nes nuo jo kokybės labai priklauso jos leidinių efektyvumas, bibliografinės informacijos paieškos išsamumas ir tikslumas.

Domėjimasi klasifikacijomis didina besiplečiantys tarptautiniai bibliografiniai mainai. Specialistai seniai suvokė, kad kai kurios labiausiai paplitusios universalios sisteminės klasifikacijos atlieka tilto tarp pasaulio šalių vaidmenį.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išnagrinėti aktualius klausimus, susijusius su klasifikacijų paplitimu valstybinėje bibliografinėje apskaitoje, aptarti jų taikymo naujoves. Čia sąmoningai atsiribojama nuo klasifikacijų, skirtų specifinių dokumentų rūšių apskaitai.

¹ *Зотова К. Современное состояние текущей национальной библиографии в Болгарии // Советская библиография. 1978, No 3, с. 80.*

Klasifikacijos problemos ir tarptautinės organizacijos. Klasifikacijos problemos tarptautiniu mastu imtos nagrinėti jau XIX a. pabaigoje: 1895 metais Briuselyje vykusioje tarptautinėje bibliografijos konferencijoje, spaudoje. Ilgą laiką klasifikacijos problematika priklausė Tarptautinės dokumentacijos federacijos (FID) kompetencijai. 1947 metais FID buvo sudarytas Bendrosios klasifikacijos teorijos, 1962 metais – Klasifikacijos tyrimų komitetai. Pagrindinį dėmesį ši organizacija skyrė Universaliajai dešimtainei klasifikacijai.

Straipsnyje aptariama problematika daugiausiai nagrinėjama kitoje tarptautinėje organizacijoje – IFLA. Klasifikacijos klausimai buvo plačiai aptariami jos 42-ojoje sesijoje (Lozana, 1976 m.). Konstatuota, kad penkiasdešimt dviejų šalių valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniuose taikomas sisteminis grupavimo būdas².

IFLA 43-ojoje sesijoje (Briuselis, 1977 m.) D. Dauningui pasiūlius nuspręsta Bibliografinės apskaitos skyriuje įkurti „apskritąjį stalą“ klasifikacijos klausimais. 44-ojoje sesijoje (Štrbske Pleso, 1978 m.) jis buvo įsteigtas, o kitoje sesijoje išrinkta ir jo vadovybė. Pagrindinis „apskritojų stalo“ tikslas buvo tirti pasaulyje naudojamas klasifikacijos sistemas. 1980 metais IFLA Vykdomasis komitetas Leipcige vykusiame posėdyje jį reorganizavo į Klasifikacijos ir dalykinimo sekciją. IFLA 47-ojoje sesijoje (Leipcigas, 1981 m.) buvo suformuotas nuolatinis komitetas (pirmininkas T. Henriksenas) ir parengta Vidutinės trukmės programa. Svaresnių rezultatų sekcijos istorijoje buvo pasiekta IFLA 51-ojoje sesijoje (Čikaga, 1985 m.). Joje pasiūlyta sekciją pavadinti Klasifikacijos ir indeksavimo sekcija (pirmininkas R. Holli). Sesijoje buvo apsvaistyta ataskaita apie klasifikacijos sistemų taikymą valstybinėje bibliografinėje apskaitoje (apėmė laikotarpį nuo 1980 m.). Iš viso buvo išanalizuotas 221 leidinys. Pasirodė, kad 48,9 proc. leidinių buvo naudojamas sisteminis grupavimas, 25,3 proc. – abėcėlinis, 23,5 proc. – dalykinis³. Labiausiai paplitusi Dewey klasifikacija. Ketvirtadalis šalių naudojo UDC.

9-ojo dešimtmečio antroje pusėje pradėta finansuoti tema „Klasifikacijos taikymas automatizuotose sistemose“. 1977–1988 metais įvyko šešiolika atvirų sekcijos posėdžių, buvo išklaustyti 28 pranešimai iš trylikos pasaulio šalių.

1986 metais patvirtinta nauja Vidutinės trukmės programa (apėmė laikotarpį iki 1991 m.). Joje buvo patikslinti Klasifikacijos ir indeksavimo sekcijos uždaviniai. Pagrindiniu pripažintas uždavinys padėti taikyti klasifikacijos ir dalykinimo standartizuotas sistemas ir metodus, kad palengvėtų tarptautiniai bibliografinės informacijos mainai.

Dabar sekcija vykdo 1998–2001 metų programą.

Svarbų darbą atlieka dar viena tarptautinė organizacija – Tarptautinė žinių organizavimo draugija. Ji kaupia bibliografinių duomenų banką klasifikacijos ir indeks-

² Сукиасян Э. Секция классификации и индексации ИФЛА (1977-1988) // Библиотечное ведение и библиография за рубежом. Сб. 128 (1991), с. 30.

³ Pavyzdžiui: Classification systems and thesauri, 1950–1982. Frankfurt : INDEKS Verlag ; The Hague : FID, 1982. (International classification and indexing bibliography).

savimo klausimais ir leidžia fundamentines bibliografijos rodykles „International classification and indexing bibliography“, apimančias literatūrą nuo 1950 metų.

Universalių sisteminių klasifikacijų paplitimas. Sinoptinių lentelių⁴ duomenimis, 8-ojo dešimtmečio pradžioje Dewey dešimtainę klasifikaciją naudojo 33 šalys 48-iose rodyklėse. UDC valstybinei bibliografiniai apskaitai pasirinko 17 šalių (38 rodyklės). Šešiose socialistinio lagerio šalyse (30-yje rodyklių) bibliografiniai įrašai buvo grupuojami pagal TSRS knygų rūmų klasifikaciją. Iširus Sovietų Sąjungai, šios klasifikacijos UDC naudai atsisakė Rusija ir kitos suvereniteta atgavusios valstybės.

1996 metų duomenimis, iš 64 valstybinės bibliografijos centrų Dewey klasifikaciją naudojo 30 (49,2%). Keturi centrai buvo parengę vietinius šios klasifikacijos variantus. Pagal UDC dokumentus klasifikavo 16 valstybinės bibliografinės apskaitos centrų (26,2%). Tik trijuose centruose (4,9 %) buvo naudojama Kongreso bibliotekos klasifikacija⁵.

Bibliografinių procesų kompiuterizavimas iškėlė naujų reikalavimų. Kompiuterinė paieška pagal universalias sistemas klasifikacijas efektyvi tik nesudėtingoms užklausoms tenkinti. Daugiaaspektes ir siauras specialiąsias užklausas patenkinti galima tik maksimaliai optimizavus klasifikacijas. Pripažinta, jog Dewey dešimtainė ir JAV Kongreso bibliotekos klasifikacijos nėra labai tinkamos automatizavimo sąlygomis, nes jos buvo skirtos knygoms sustatyti. UDC, Ranganathano ir G. Blisso bibliografinės klasifikacijos padeda geriau atskleisti dokumentų turinį, todėl jos pasirodė tinkamesnės kompiuterizuotai bibliografiniai apskaitai.

Dewey dešimtainė klasifikacija. Kaip minėta, ši klasifikacija pagal paplitimą pasaulyje užima pirmą vietą. Ne veltui ir IFLA Klasifikacijos ir indeksavimo sekcija jai skiria daugiausia dėmesio.

Pagrindiniai šios klasifikacijos privalumai yra paprastumas, lankstumas, arabiškų skaičių indeksai. Linijiniu principu sudaryti šios klasifikacijos indeksai veiksmingai naudojami kompiuterinei paieškai.

Dewey dešimtainės klasifikacijos taikymas einamajai bibliografiniai apskaitai turi sąlygiškai neilgą istoriją. Ji pradėjo plisti XX a. 6-ajame dešimtmetyje. Savo leidiniuose šią klasifikaciją naudoja kai kurios Europos šalys: Danija, Graikija, Ispanija, Islandija, Italija, Norvegija ir kt. Dewey klasifikacija labai paplitusi Jungtinėje Karalystėje (specialistai atkreipė dėmesį į jos naudojimo leidinyje „British national bibliography“ profesionalumą⁶). Iš buvusio socialistinio lagerio šalių ši klasifikacija buvo taikoma tik Čekoslovakijoje.

⁴ Synoptic tables concerning the current national bibliographies / compiled by Gerhard Posmassl and a working group of the Deutsche Bucherei. Berlin ; Leipzig, 1975. [3], 25 l.

⁵ Holley R. P. Results of a "Survey on Bibliographic Control and National Bibliography, IFLA Section on Bibliography" // International Cataloguing and Bibliographic Control. Vol. 27, No 1 (1998), p. 5.

⁶ Санфирова А. А. Текущая национальная библиография Австралии // Библиотекосведение и библиография за рубежом. Вып. 38 (1971), с. 20.

Iš Afrikos kontinento valstybių, kurios, sinoptinių lentelių ir spaudos duomenimis, naudojo Dewey klasifikaciją, minėtinos: Botsvana, Egiptas, Etiopija, Madagaskaras, Senegalas, Siera Leonė, Tanzanija, Tunisas. 9-ojo dešimtmečio viduryje daugiau nei pusė Tropinės Afrikos šalių spaudinius klasifikavo pagal ją⁷.

Ši klasifikacija prigijo ir kai kuriose Azijos šalyse: Indijoje, Indonezijoje, Irake, Irane, Jordanijoje, Kipre, Malaizijoje, Pakistane, Singapūre, Sirijoje, Šri Lankoje, Turkijoje ir kt. Kai kuriose iš jų Dewey klasifikacija yra modifikuota – įtraukti įvairūs papildymai ir pakeitimai.

Didelę Dewey klasifikacijos naudojimo patirtį sukaupe Kanada valstybinės bibliografinės apskaitos leidinyje „Canadiana“. Senos jos taikymo tradicijos Kuboje. Iš Centrinės Amerikos šalių ji paplito Jamaikoje. Be abejo, ši klasifikacija populiariausia JAV. Pagal ją spaudinius klasifikavo kai kurios Pietų Amerikos šalys: Brazilija, Urugvajus, Venesuela.

Dewey klasifikacija taip pat naudojama Australijos, Fidži, Papua ir Naujosios Gvinėjos, Naujosios Zelandijos valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniuose.

Minėtose šalyse ši klasifikacija taikoma bibliografiniams įrašams grupuoti arba jos indeksai žymimi bibliografiniuose įrašuose. Ji paplito ir centralizuotame katalogavime, katalogavime leidinyje (CIP).

Dewey klasifikacijos lentelės išverstos į daugiau negu 30 pasaulio kalbų: arabų, danų, farsi, graikų, hindi, ispanų, italų, ivrito, japonų, norvegų, prancūzų, turkų ir kt. Ja rūpinasi autoritetingos organizacijos: Amerikos bibliotekų asociacija, JAV Kongreso biblioteka, DDC redaktorių komitetas, agentūra „Forest Press“. Tyrinėtojai mano, kad šios klasifikacijos plėtotė, valdymas, lentelių leidimas yra idealiai organizuoti⁸. Leidžiami jos išsamūs (2–4 tomų) ir sutrumpinti (1 tomo) leidiniai. Dalinė sisteminimo metodika atskleidžiama vadove. Jis ir dalykų rodyklė paskelbti paskutiniame lentelių tome. Bendroji metodika išleista atskiru leidiniu.

1996 metais pasirodė 21-asis perdirbtas klasifikacijos leidimas keturiais tomais. Jame Baltijos valstybių vietos rodiklis – 479.

1993 ir 1994 metais išleistos jos elektroninės versijos – CD-ROM „Electronic Dewey“. 1996 metais pasirodė ir nauja CD-ROM versija „Dewey for Windows“. Ji suteikia galimybę vienu metu dirbti su lentelių fragmentu, kuriame pateikti metodikos nurodymai ir nuorodos, dalykinių rubrikų sąrašų, vykdyti paiešką ir sudaryti indeksus. Programa signalizuoja apie daromas klaidas. Sistemintojas gali rasti bibliografinių įrašų pavyzdžius, lengvai išsiaiškinti klasifikacijos terminus.

21-asis klasifikacijos leidimas jau verčiamas į arabų, italų, kinų, prancūzų ir kitas kalbas. Į rusų kalbą lenteles verčia Valstybinė viešoji mokslinė techninė bibliote-

⁷ Полотовская И. Л. Национальная библиография в развивающихся странах Тропической Африки : (современное состояние и тенденции развития) // Советская библиография. 1985, No 3, с. 89.

⁸ Сукиасян Э. Р. Классификационные системы в мировом информационном пространстве // Научные и технические библиотеки. 1997, No 2, с. 118.

ka. Tai bus pirmasis jų vertimas į šią kalbą (neskaitant klasifikacijos variantų, naudotų Tarybų Sąjungoje iki 1927 metų).

Rengiamas ir daugiakalbis mašininis Dewey klasifikacijos variantas.

Universalioji dešimtainė klasifikacija (UDC). Vadovaujant Paule Otletui ir Henriui La Fontaine, ją parengė Tarptautinis bibliografijos institutas Dewey klasifikacijos pagrindu. UDC ilgainiui paplito valstybinėje bibliografinėje apskaitoje. Visuotinai pripažinti tokie jos privalumai: dešimtainis principas, arabiškų skaičių indeksai, rodikliai ir gramatinės priemonės, leidžiančios sudaryti būtino detalumo indeksus. UDC nesunkiai pritaikoma prie naujų visuomeninių, mokslo, technikos ir kultūros sąlygų. Ji yra vienas iš vertingiausių tarptautinio keitimosi informacija įrankių.

Apie šią klasifikaciją naudojančių šalių skaičių spaudoje pateikiama prieštaringų ir neišsamių duomenų. A. Kišul teigia, kad ši klasifikacija buvo naudojama 38 leidiniuose⁹. Reikia turėti omenyje, kad pagal ją grupuojama medžiaga arba jos indeksai nurodomi įrašuose kaip papildoma informacijos kalba. Matyt, tai yra viena iš spaudoje pasirodančių statistinių duomenų apie šios klasifikacijos paplitimą įvairovės priežasčių. Grupavimui buvo naudojamos kitos klasifikacijos schemos, o UDC indeksai nurodomi bibliografiniuose įrašuose daugelyje buvusio socialistinio lagerio šalių (Bulgarijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, TSRS ir kt.).

UDC labiausiai paplito Europos šalių valstybinėje bibliografinėje apskaitoje. Jos naudojimo patirtį yra sukaupusios šios šalys: Čekija (nuo 3-ojo dešimtmečio su pertraukomis), Slovakija (nuo 1974 m.), Lenkija (nuo 1949 m.), Vengrija (naudojo ir prieš Antrąjį pasaulinį karą), Prancūzija (nuo 1963 m.), Ispanija, Portugalija (nuo 1955 m.), Baltarusija, Estija, Latvija, Suomija („Suomen kirjallisuus“ sisteminėje dalyje), Norvegija, Belgija (nuo 1897 m.), Slovėnija, Kroatija, Bulgarija, Rumunija (nuo 1972 m.) ir kt. Kai kuriose šalyse UDC įteisinta valstybiniais standartais (Jungtinėje Karalystėje 1000, buvusioje Čekoslovakijoje 0180 ir 0182, Vengrijoje 4000 ir 16500–16599). Valstybių, bibliografinėje apskaitoje naudojančių UDC, padaugėjo iširus Sovietų Sąjungai. Prie šios tarptautinės klasifikacijos, kaip pagrindinės informacijos paieškos kalbos, 1993 metais perėjo „Knížnaja letopis“, o vėliau ir kiti metraščiai.

Kai kuriose šalyse (Belgijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje ir kt.) sukaupta didelė UDC naudojimo kompiuterizuojant valstybinę bibliografinę apskaitą patirtis. Naujų technologijų taikymas šiame bibliografijos bare kai kurias šalis paskatino pereiti prie UDC, nes ji šiuo atveju yra viena iš tinkamiausių informacijos paieškos kalbų.

UDC mažiau paplitusi kituose kontinentuose. Azijoje valstybinėje bibliografinėje apskaitoje ją naudoja Iranas, Laosas, Afrikoje – Alžyras, Madagaskaras, Marokas, Tunisas (nuo 1874 m.), Zairas, Australijoje ir Okeanijoje – Australija ir

⁹ Кишуль А. Я. Современное состояние и развитие основных зарубежных универсальных библиотечно-библиографических классификаций // Библиотековедение и библиография за рубежом. Вып. 63 (1977), с. 70.

Naujoji Zelandija. Ši klasifikacija nepopuliari Amerikos kontinente. Disertacijų rodyklėje ją naudoja JAV. Iš Pietų Amerikos valstybių minėtina Brazilija.

Nuo pirmojo klasifikacijos lentelių leidimo (1897 m.) iki šiol pasaulyje pasirodė daug naujų trumpųjų, vidutinių ir išsamiųjų lentelių leidimų. Dabartinės UDC išsamosios lentelės turi per 210 tūkstančių rubrikų. Leidžiami kumuliaciniai papildymai ir pataisymai „Extentions and corrections to the UDC“. 1992 metų pradžioje Tarptautinė dokumentacijos federacija teises į UDC oficialiai perdavė nekomercinei organizacijai – UDC konsorciui, kurį sudaro šešios organizacijos. Numatyta ilgalaikė klasifikacijos tobulinimo programa. Bus patobulintas bendrasis skyrius, užpildytas 4-asis skyrius ir pan.

Paskutinis UDC leidimas anglų kalba baigtas 1989 metais. 1993 metų pradžioje UDC konsorciumo direkcija pradėjo platinti etalonines lenteles (Master Reference File) mašinos skaitoma forma.

UDC lentelės išverstos į 20 pasaulio kalbų. Vien trumposios lentelės (pasirodė 1961 m. anglų kalba) išverstos į 14 kalbų¹⁰.

Trečiasis tarybinis UDC vertimas išleistas 1979 metais (7 dalys). Rusų kalba buvo publikuojami savavališki lentelių trumpinimai ir „taisymai“. Išsamiąsias lenteles versti į rusų kalbą ir jas platinti dabar turi teisę mokslinis techninis centras „Rektor“.

UDC – klasifikacija, kuri sulaukė daugiausia savavališkų modifikacijų. Socialistinio lagerio šalyse ji buvo ideologizuojama arba visai nenaudojama visuomenės mokslų literatūrai klasifikuoti. Buvo ir kitokių atvejų. Pavyzdžiui, pagal 1977 m. Tarptautinio kongreso valstybinių bibliografijų klausimais rekomendacijas VFR specialistai UDC priėmė kaip klasifikacijos, naudojamos „Deutsche Bibliographie“, pamatą. Vietoj pusketvirto dešimtmečio istoriją turinčių 24 skyrių atsirado 65 (!). Bibliotekininkystei, knygų prekybai, bibliografijai, knygotyrai, bibliofilijai ir knygos menui skirti atitinkamai 2, 3, 9 ir 46-as skyriai.

Ši dešimtmetį licencijas su teise versti, leisti ir platinti UDC lenteles įsigijo Austrija, Brazilija, Čekija, Estija, Kroatija, Lenkija, Portugalija, Slovėnija ir kitos šalys.

JAV Kongreso bibliotekos klasifikacija. Pragmatiniu metodu XX a. pradžioje sukurta Kongreso bibliotekos klasifikacija valstybinėje bibliografinėje apskaitoje nepaplitė. Tačiau jos indeksus bibliografiniuose įrašuose pateikia kai kurių šalių leidiniai (pavyzdžiui, „Britisch national bibliography“). Klasifikacijos lentelės sudaro keliasdešimt tomų. Išsamosios lentelės (48 t.) yra per 13 tūkst. puslapių apimtios. 1994 metais pradėtas naujos serijos leidimas. Daug vietos skiriama pagalbinėms rodyklėms: asmenvardžių indeksams, biografijų, personalijų, sistemei, vietovardžių, reikšminių žodžių rodyklėms. Reguliariai leidžiami papildymai ir pakeitimai „Additions and changes“. Šio dešimtmečio pradžioje įgyvendinta idėja perversi klasifikaciją į mašina skaitomą formą. 1990 metais JAV parengė specialų USMARC formatą klasifikacijos duomenims. Dabar jau egzistuoja ir

¹⁰ Там же, с. 69–70.

analogiškas UNIMARC formatas. Jis suteikia galimybę operatyviai įvesti klasifikacijų pataisymus ir papildymus.

Kitos klasifikacijos. Be minėtų universalių klasifikacijų, kai kuriose šalyse naudojamos savos klasifikacijos schemos. Pavyzdžiui, švedai leidinio „Svensk bokforteckning“ sisteminėje dalyje įrašus grupuoja pagal Švedijos bibliotekų asociacijos schemą „Klassifikationssystem for Svenska bibliotek“ (1984). Tai raidinė klasifikacija iš 23 skyrių. Kai kurie iš jų suskirstyti detaliau. Tokiais atvejais indeksai sudaromi iš dviejų raidžių.

Savitą klasifikaciją iš 31 skyriaus naudoja albanai leidinyje „Bibliografia Kombetare ...“ Įvairiais laikotarpiais savas klasifikacijos schemas taikė VDR, Bulgarijos, Danijos bei kitų šalių bibliografai. Neretai tai būdavo įvairūs dešimtainės klasifikacijos variantai.

Universalios sisteminės klasifikacijos Tarybų Sąjungoje. Pirmajame sąjunginiame Knygų rūmų direktorių pasitarime (1924 m.) buvo nuspręsta parengti specialią klasifikacijos schemą valstybinei bibliografinėi apskaitai (iki tol naudota dešimtainė klasifikacija). 1927 metais leidinyje „Knižnaja letopis“ pradėta naudoti klasifikacija, gana artima UDC. Per dešimtmetį išėjo keturi schemos leidimai, kuriuose buvo padaryta daug esminių pakeitimų. 1938–1945 metais klasifikacijos schema buvo išleista dar šešis kartus¹¹.

Pirmasis naujos schemos, skirtos Sąjunginių knygų rūmų leidiniams, leidimas pasirodė 1948 metais. Vėliau pataisyti jos leidimai išėjo 1955 ir 1961 metais¹².

1961–1965 metais Knygų rūmų darbo praktikoje atsirado klasifikacijos schemos papildymų ir pakeitimų, kuriuos priėmė metodinė komisija. Buvo iš dalies atsižvelgta ir į sąjunginių respublikų knygų rūmų pasiūlymus. 1965 metais išleistas ketvirtasis leidimas¹³. Jame išlaikytas schemos pirmosios eilės stabilumas, tačiau pakeisti kai kurie smulkesni indeksai, įtraukti nauji. Patikslintos kai kurių rubrikų formuluotės. Į schemą pateko naujos sąvokos ir temos, kurias nulėmė nauji visuomeninio ir politinio gyvenimo reiškiniai, mokslo ir technikos raida. Išplėsta ir abėcėlinė dalykų rodyklė.

1971 metais išleistas naujas, perdirbtas ir papildytas schemos leidimas¹⁴. Jame buvo siekiama, kad schema atitiktų tuometinį žinių lygį. Atsižvelgta ir į BBK. Pagal ją buvo tikrinti terminai, rubrikų formuluotės. Gamtos ir technikos mokslų skyriuo-

¹¹ Рождественская В. И. К выходу в свет нового издания схемы классификации литературы в органах государственной библиографии // Советская библиография. 1972, No 4, с. 17.

¹² Схема классификации для изданий Всесоюзной книжной палаты в 1948 г. Москва, 1948. 101 с.; Классификация литературы в органах государственной регистрационно-учетной библиографии. 2-е изд., испр. Москва, 1955. 140 с.; Классификация литературы в органах государственной регистрационно-учетной библиографии. 3-е изд., испр. Москва, 1961. 158 с.

¹³ Классификация литературы в органах государственной регистрационно-учетной библиографии. 4-е изд., испр. Москва, 1965. 489, [2] с.

¹⁴ Классификация литературы в органах государственной библиографии. 5-е изд., перераб. и доп. Москва, 1971. 308, [1] с.

se atsižvelgta ir į „TSRS referatinių leidinių rubrikyną“ (1969 m.) bei šakinius UDC lentelių leidimus. Beje, svarstydami šio leidimo projektą, Lietuvos knygų rūmų darbuotojai suabejojo schemos perdirbimo būtinumu, kol vyksta kova už bendrą klasifikacijos schemą, ir kartu išreiškė pageidavimą, kad klasifikacijos schema būtų maksimaliai suartinta su BBK¹⁵.

1965 metais Tarybų Sąjungoje įvesta „Vieninga literatūros klasifikacijos schema knygų prekybos tinklui“¹⁶. Ją sudarė 50 skyrių. Šią schemą 1977 metais pakeitė „Vieninga literatūros klasifikacijos schema knygų leidybai TSRS“¹⁷. Nuo 1980 metų ji imta diegti ir į valstybinę bibliografinę apskaitą.

Bendros klasifikacijos schemas įvedimą lėmė knygų leidybos, knygų prekybos, bibliografijos automatizuotų sistemų diegimas. Ji parengta remiantis trimis klasifikacijos schemomis: „Literatūros klasifikacijos valstybinės bibliografijos organuose“ penktuoju leidimu, „Laikinąją literatūros klasifikaciją suvestiniam teminiam planavimui ir koordinavimui“ (1974 m.) ir „Vieninga literatūros klasifikacijos schema knygų prekybos tinklui“ (1973 m.). Rengiant schemą buvo atsižvelgta ir į BBK, UDC, minėtą referatinių leidinių rubrikyną. Valstybinėje bibliografinėje apskaitoje schema imta naudoti spaudinių klasifikavimui jos leidiniuose, spaudos statistikai, centralizuotam katalogavimui. Ją sudarė 50 pagrindinių skyrių. Schema prasidėjo marksizmo-leninizmo ir visuomenės mokslų skyriais ir baigėsi universalaus turinio literatūros skyriumi. Be indeksų, joje pateikti ir dešimtženkliai mašininiai kodai. Juose užšifruoti skyriai, poskyriai ir t. t., skirti automatizuotai sistemai.

Antrasis leidimas (1986 m.)¹⁸ buvo patobulintas atsižvelgus į aštuonerių metų praktinio taikymo TSRS valstybinio spaudos komiteto sistemoje patirtį. Jame buvo labiau paisoma leidyklų, knygų rūmų ir knygų prekybos organizacijų darbo specifikos. Penkiasdešimties skyrių klasifikacijos schemą sudarė 2700 skirsnų. Joje, be skirsnų pagal tyrimo objektą ir dalyką, visuomenės mokslų skyriuje buvo skirsnų pagal ideologinį, socialinį-ekonominį ir teritorinį požymius.

Kai kurias minėtas klasifikacijas savo valstybinei bibliografinėi apskaitai naudojo socialistinio lagerio šalių bibliografai: bulgarai, čekai, lenkai, rumunai, slovakai, vengrai, vokiečiai.

1958–1968 metais parengta tarybinė Bibliotekinė bibliografinė klasifikacija, turinti 100 tūkstančių rubrikų, valstybinės bibliografinės apskaitos leidinių įrašams grupuoti nebuvo naudojama, tačiau jos indeksai buvo nurodomi bibliografiniuose įrašuose (jie Rusijos valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniuose pateikiami ir dabar). Tai hierarchinė kombinuota klasifikacija su raidiniais-skai-

¹⁵ *Рождественская В. И.* Упом. соч., с. 21.

¹⁶ Единая схема классификации литературы в книготорговой сети. Москва, 1965. 72 с.

¹⁷ Единая схема классификации литературы для книгоиздания в СССР. Москва, 1977. 466, [1] с.

¹⁸ Единая классификация литературы для книгоиздания в СССР. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1986. 599 с.

meniniais (masinėms bibliotekoms – tik su skaitmeniniais) indeksais. Jos pagrindinių skyrių tvarka remiasi F. Engelso duota mokslų klasifikacija ir akademiko B. Kedrovo tyrimų rezultatais.

Universalios sisteminės klasifikacijos Lietuvos valstybinėje bibliografinėje apskaitoje. Tarpukario Lietuvoje valstybinei bibliografinėi apskaitai buvo naudojama pasaulyje paplitusi dešimtainė klasifikacija. Pirmosios sovietų okupacijos metais (nuo 1940 metų penktojo iki 1941 metų antrojo numerio) ši schema buvo ideologizuota – joje atsirado K. Markso, V. Lenino, J. Stalino mokslo, komunizmo, komjaunimo ir kiti skyriai. Teologijos skyrius pervadintas į religijos ir ateizmo skyrių ir pan. Vokiečių okupacijos metais „Bibliografijos žiniose“ naudota ankstesnė dešimtainės klasifikacijos schema.

Antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu Lietuvai, kaip ir kitoms sąjunginėms respublikoms, buvo pristomos Sąjunginių knygų rūmų naudotos klasifikacijos: 1947–1977 metais – 31 skyriaus literatūros klasifikacijos valstybinės bibliografijos organuose schema, 1978–1990 metais – 50 skyrių bendra literatūros klasifikacijos schema knygų leidybai TSRS¹⁹. Be to, bibliografiniuose įrašuose taip pat buvo pateikiami kitų klasifikacijų indeksai: UDC (1968–1975 metais pagal UDC indeksuotos tik pagrindinėje „Knygų metraščio“ dalyje užregistruotos knygos) indeksai pagal „Rajoninės bibliotekos katalogo schemą“ (nuo 1955 m.) ir „Bibliotekinės klasifikacijos lenteles masinėms bibliotekoms“. Nuo 1981 metų knygoms, kurias komplektavo masinės bibliotekos, imti nurodyti indeksai pagal BBK lenteles masinėms bibliotekoms (jei jie buvo nurodyti spausdintinėse katalogo kortelėse). 1987–1989 metais BBK indeksai visoms knygoms buvo pateikiami pagal šios klasifikacijos lenteles sritinėms bibliotekoms.

Atkūrus nepriklausomybę, susidarė realios sąlygos valstybinės bibliografinės apskaitos įrašų grupavimui naudoti vieną iš pasaulyje labiausiai paplitusių klasifikacijų – UDC. Valstybinės tarpžinybinės bibliotekų komisijos 1989 m. gegužės 26 d. nutarimu ši klasifikacija naudojama Lietuvoje. Netrukus buvo išverstos iš Lenkijos gautos trumposios lentelės (jos buvo papildytos pagal trečiąją rusiškąją leidimą)²⁰, vėliau pasirodė pirmieji lentelių mokslinėms bibliotekoms šakiniai skyriai. Nuo 1991 metų bibliografinius įrašus pagal UDC ėmė grupuoti

¹⁹ Išleisti sutrumpinti klasifikacijos schemų variantai lietuvių kalba: Literatūros klasifikavimo schema 1956 metams / Lietuvos TSR knygų rūmai. Vilnius, 1956. 26, [1] p. (Metodinė medžiaga bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais ; sąs. 4); Literatūros klasifikavimo valstybinės registracinės bibliografijos organuose schema. Vilnius, 1962. 13 p. (Metodinė medžiaga bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais ; sąs. 8); Literatūros klasifikavimo valstybinės bibliografijos organuose schema. Vilnius, 1972. 12, [1] p. (Metodinė medžiaga bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais ; sąs. 9); Vieninga literatūros klasifikavimo schema TSRS knygų leidybai. Vilnius, 1982. 27 p. (Metodinė medžiaga bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais ; sąs. 10).

²⁰ Universalioji dešimtainė klasifikacija : sutrumpintos lentelės / [sudarytojos: Ala Miežinienė, Marija Prokopčik]. Vilnius, 1991. 476, [1] p.

„Spaudos metraštis“. Toks perėjimas prie tarptautinės informacijos paieškos kalbos buvo reikšmingas žingsnis įgyvendinant Visuotinės bibliografinės apskaitos programą.

Naudojamų klasifikacijos schemų detalumo problema. Valstybinės bibliografinės apskaitos leidiniuose (šis klausimas tampa neaktualus ją kompiuterizavus) yra svarbus naudojamos klasifikacijos schemos detalumas. IFLA 42-ojoje sesijoje atkreiptas dėmesys į klasifikacijų detalumo skirtumus – vienose šalyse medžiaga klasifikuojama tik šakiniais skyriais, kitose – pagal detalias klasifikacijos schemas²¹. Pavyzdžiui, 8-ojo dešimtmečio pabaigoje rubrikų buvo: Čekijoje – 395 (UDC), Bulgarijoje – iki 370 (TSRS sąjunginių knygų rūmų klasifikacija), Vengrijoje – 153 (UDC), Lenkijoje – 64 (UDC), o VDR – tik 49 (Bibliotekinė bibliografinė klasifikacija)²². Viena iš priežasčių, aišku, buvo kiekybiškai skirtingi dokumentų srautai. Ta proga atkreiptinas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro dėmesys į šią problemą. Būtina detalizuoti didesnės apimties skyrius (pavyzdžiui, „Bibliografijos žinių“ serijos „Straipsniai“ religijos ir teologijos bei kitus skyrius).

Bendros pasaulinės klasifikacijos problema. Savaime suprantama, kad informacijos paieškos kalbų, vartojamų einamajai valstybinei bibliografinėi apskaitai, įvairovė apsunkina tarptautinius bibliografinius mainus. Todėl kai kurie specialistai kelia bendros pasaulinės klasifikacijos idėją teigdami, kad jos sukūrimas yra aktualus Visuotinės bibliografinės apskaitos uždavinys. Tačiau tokios klasifikacijos sukūrimas – vargu ar įgyvendinamas uždavinys. Realesnis problemos sprendimo kelias yra susitarimas naudoti kurią nors vieną iš labiausiai paplitusių klasifikacijų. Panašiai svarstyta ir 1974 metais Varnoje vykusiam tarptautiniame Europos socialistinių šalių specialistų pasitarime bibliotekinės klasifikacijos klausimais. Bendra informacijos paieškos kalba einamojoje bibliografinėje apskaitoje buvo siūloma UDC ir BBK.

Tačiau pastaraisiais metais vis labiau linkstama manyti, kad nė viena iš universalių sisteminių klasifikacijų negali pretenduoti į tarptautinės, juo labiau į pasaulinės vaidmenį²³. Vienas iš svarių argumentų, kad tokios klasifikacijos sukūrimas yra nerealus dalykas, yra tas, kad terminų ir jų ryšių standartizavimas bendroje tarptautinėje klasifikacijoje yra neįgyvendinamas, nes neegzistuoja vienodo požiūrio į realų pasaulį. Net tokiose bendrose pagal socialines sąlygas ir ideologiją šalyse kaip JAV, Kanada ir Jungtinė Karalystė, amerikiečio H. D. Avramo teigimu, negalima bendra klasifikacijos ir dalykinimo sistema²⁴. (Kelia

²¹ Багрова И. Ю. 42-я сессия Международной федерации библиотечных ассоциаций // Советская библиография. 1977, No 1, с. 8-9.

²² Вопросы национальной библиографии : международное совещание экспертов, Москва, 17-19 октября 1989 г. Москва, 1991. С. 15.

²³ Кишуль А. Я. Упом. соч., с. 81.

²⁴ Cituota pagal: Кишуль А. Я., с. 81.

nuostabą Lietuvos katalogavimo centro bandymas pristoti amerikiečių dalykinės rubrikas. Jos ne tik neadekvačiai nusako mūsų autorių darbų turinį, bet ir dažnai jį iškreipia.)

E. Sukiasiano nuomone, „kalbos (o klasifikacijos sistemos – tai kalbos) rutuliojasi pagal savo kanonus. Jos nuosekliai nueina kelią nuo valstybinių iki tarptautinių... Bandymai iš anksto paskelbti kai kurias kalbas tarptautinėmis (pavyzdžiui, esperanto), kaip žinoma, baigėsi nesėkmingai. Taip vystosi ir klasifikavimo praktika. Aišku, kad naudingiau mokėti keletą kalbų“²⁵.

Vienas iš aktualių šiandienos uždavinių yra parengti tarptautinę klasifikacijos sistemų žinyną (jo idėja ir pirmieji realizavimo žingsniai nušviesti publikacijoje²⁶). Labai perspektyvus ir klasifikacijų konkordancijos parengimas. Ji (jos) leistų lengvai perversi vienos sisteminės klasifikacijos indeksus į kitos (panašių bandymų pasaulinėje praktikoje jau turime²⁷).

Išvados. Šiandien įvairių šalių valstybinei bibliografini apskaitai naudojama nemažai universalių sisteminių klasifikacijų. Jų įvairovė apsunkina tarptautinius bibliografinius mainus. Tačiau bendros klasifikacijos sistemos sukūrimas – nerealaus dalykas, nes pasaulyje neegzistuoja bendro požiūrio į tikrovę, įvairiose šalyse gerokai skiriasi sąvokų sistema, jų turinys ir t. t. Realesnis problemos sprendimo kelias – platesnis labiausiai paplitusių klasifikacijos schemų naudojimas.

Nuodugnesniam dokumentų turinio atskleidimui (ypač kompiuterizuotoje valstybinėje bibliografinėje apskaitoje) galėtų praversti keleto klasifikacijų indeksų žymėjimas. Klasifikavimą galėtų palengvinti klasifikacijų konkordancijos bei platesnis šiuolaikinių informacijos technologijų taikymas.

Dešimtainės klasifikacijos naudojimo Lietuvos valstybinei bibliografini apskaitai praktiką nutraukė sovietinė okupacija. Šią klasifikaciją pakeitė Sąjunginių knygų rūmų pristotos klasifikacijos. Beje, joms buvo būdingas gana didelis stabilumas – ilgą laiką jos funkcionavo be esminių struktūros ir turinio pakeitimų. Tai garantavo lengvą ir gana greitą spaudinių bibliografinę paiešką pagal jų turinį. Universaliosios dešimtainės klasifikacijos įvedimas Lietuvoje reiškė svarbų žingsnį pasaulinės praktikos link. Jis palengvina tarptautinius bibliografinius mainus ir savo ruožtu prisideda prie Visuotinės bibliografinės apskaitos idėjos įgyvendinimo.

Iteikta 1998 m. birželio mėn.

²⁵ Сукиасян Э. Р. Классификационные системы, с. 124.

²⁶ Сукиасян Э. Р. Проект “Универсальные классификационные системы” реализуется в России // Научные и технические библиотеки. 1996, No 8, с. 35-41.

²⁷ UDC ir ICC (informacinio kodavimo klasifikacija) konkordancija pateikta leidinyje: Classification systems and thesauri ...

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СИСТЕМАТИЧЕСКИЕ КЛАССИФИКАЦИИ В ГОСУДАРСТВЕННОМ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОМ УЧЕТЕ

ОСВАЛЬДАС ЯНОНИС

Резюме

Универсальные систематические классификации в настоящее время наиболее соответствуют специфике библиографического учета. Интерес к ним возрастает в связи с расширением международного библиографического обмена. Основная цель статьи состоит в рассмотрении актуальных вопросов, связанных с распространением классификаций в государственном библиографическом учете: роль международных организаций, проблема всемирной классификации и т.п. Автор приходит к выводу о том, что задача создания всемирной классификации относится к числу нереальных. Следует стремиться к наиболее широкому применению наибольшее распространение в мире получивших классификаций, индексированию документов по нескольким классификациям. Ставится задача создания конкордансий классификаций, применения в процессе классифицирования современных информационных технологий. Специально рассматривается вопрос о применении классификационных схем в государственном библиографическом учете в Литве. Положительно оценивается возврат к применению Универсальной десятичной классификации.